ОТЪ ВИТОША ДО РОДОПА.

(България, Румелия и Турция.)

Пѫтни бѣлѣжки прѣзъ 1883 година.

(Продължение отъ X книга.)

30 Юний.

(Българския Князъ Александръ и българитѣ въ турско. Посѣщения. Пангаля и абаджийскитѣ пари. Синъ му Димитраки. Гости у Даниила Костовъ. Расправии за румелийскитѣ и българскитѣ работи. Заминувание за Устово. Дольньо-Райково. Пѫтувание до Устово. Влизание въ Устово. Полицейския Георги. Слизание у Попъ Кирякови. Прѣдставлявание прѣдъ Устовския мюдюринъ Данча Киряковъ. Хаджи Иванъ. Попъ Кирякъ Бѣлкуски).

Черковната камбана ни разбуди по изгрѣвъ слънце. Бѣше втория день на голѣмия праздникъ Петровъ-день, а не трѣба да забравяме, че тоя праздникъ са празднува въ нашенско три, а въ нѣкои села 4 дена. Отидохме съ Михаля въ черквата Св. Недѣля, въ която съзрѣхъ само това измѣнение — направено отъ 10 год. насамъ — че бѣше обишарена съ образи по сводинтѣ тавани и по странитѣ. На една отъ стѣнитѣ бѣхѫ изобразени въ голѣмъ видъ българскитѣ просвѣтители Св. Кириллъ и Методий.

Когато пустна черква, нѣколцина мои приятели и едноврѣменни съученици ма забрахѫ, та са застояхме вънъ на двора подъ училището, дѣто обикновенно слѣдъ черква са запирѫтъ за свиждание и кратъкъ разговоръ всички момци и мѫжье. Когато захванахѫ да са разнисѫтъ хората и да отивѫтъ по гости едни на други, нашата купчинка тоже са отправи по гости. Ходихме до на 10 мѣста. Въ повечето кѫщи, у които бѣхме по гости бѣхѫ украсени по стѣнитѣ съ портретитѣ на русскитѣ царье Александровци II и III и на Българския Князъ Александра I. Чудно е това проявление между пò-живичкитѣ хора въ онзи край, че най-много желаѭтъ да знаѭтъ и най-много питѫтъ за Българския Князъ, който е за тѣхъ като святецъ; мечтаѭтъ си, че той е бѫдѫщий освободитель на останалитѣ подъ Турция български земи. Искѫтъ да знаѭтъ, за ръста му, за палатитѣ му, за черквитѣ му, за богатството му, за войската му и за живота му. Все за него питѫтъ и распитвѫтъ даже и подирь баснословнитѣ легенди, що за Князя Александра искуственно сѫ съчинили и сполучливо распространили въ Ахѫ-Челебийския край, Попъ Кириякъ Бѣлковски, отъ Устово — който е дохождалъ въ София прѣзъ 1881 год. — и нѣколко старци и баби — които сѫ имали голѣмото щастие съ очитѣ си да видѭтъ Князь Александра въ Иерусалимъ и великолѣпнитѣ почести, които му сѫ биле направени. И наистина, за

да са удовлетвори, колкото и както трѣба, любопитството на хора, които обичжтъ пò-вече да мислжтъ и пò-много да работжтъ — каквото е пò-вечето населението въ планинскитѣ мѣста —; за да са прокара нѣкаква мисъль съ цѣль: за укрѣпявание народния духъ; за да са поддържа вродената надѣжда за освобождение и за да са неоставя мѣсто на отчаянието, трѣба да са създавжтъ легенди изъ новобългарската история въ свръзка съ събитията, извършени въ самата онъзи мѣстность отъ 1876 до 1879 год. Тъй напр. Попъ Кириякъ слѣдъ заврьщанието си отъ София расправялъ по селата, че когато ходилъ при Княза, да му расправи за *робетѣ* (подъ робе, у насъ разумѣвжтъ покорнитѣ на Турция людье) въ Ахж-Челеби, Князя заплакалъ и му казалъ, да каже на робетѣ: да са молжтъ на Бога и да постжтъ, замъ пò-скоро да са освободжтъ. Разбира са, че всѣка легенда има свой кржгъ, помежду който може да са распространява. Азъ не отричахъ нищо отъ това, което Попъ Кириякъ прѣди 2 години бѣ распространилъ. На противъ, азъ тоже създавахъ легенди, но поприблизителни до истината. Инъкъ, неможаше да са удовлетвори чудното за меня любопитство на нашенцитѣ по работитѣ въ София, а особенно за священната за тѣхъ личность Князя Александра.

Кждѣ 11 часа прѣдъ пладнѣ на заврьщание къмъ Даниилови, съ нѣколко отъ другаритѣ си, направихме посѣщение Пангалу. Намѣрихме го въ единъ отъ кьошкювитѣ на третия катъ. Сѣдналъ съ кръстосани ноги, той распитваше за едно за друго най-малкия си синъ Димитракя, който нѣколко деня пò-напрѣдъ бѣше са завърналъ отъ Солунъ, гдѣто бѣ свършилъ II-ий классъ въ българската Гимназия. Заранъта Пангаля не бѣ ходилъ въ чърква, не че бѣ уморенъ отъ пжтуванието, но защото не знаяше още въ какво положение са намиралъ подигнатия въпросъ за злоупотрѣбенитѣ едно врѣме *абаджийскяга пари*, отъ които и той са е билъ ублажилъ. По причина, че единъ адвокатинъ билъ дошелъ прѣди единъ мѣсецъ отъ Цариградъ съ рѣшение, издадено прѣди 30 год., за да иска чрѣзъ сждилището една голѣма сумма отъ 64 души ахряни и християни — поржчители на четворица подпрѣдприемачи за доставката на едно голѣмо количество аби за обличание царската войска — Пангаля бѣ побѣгналъ въ Пловдивъ за нѣколко врѣме, а и сега още са крияше въ кжщи, додѣ узнае навѣрно какъвъ ходъ е зелъ тоя периодически подиганъ и замълчаванъ въпросъ.

Пангаля са много радваше, че синъ му Димитраки са билъ върналъ *по-отворенъ* отъ Солунъ, че е училъ учение, което влиза въ работа и при *търговията*. Особенно са възхищаваше отъ красиво печатаното училищно свидѣтелство, накачено съ разни бои, надписи, фигури и пр. „Брей казваше, той, колку напрѣдна Булгарияса! Кой вѣрваше, чи въ Селеникъ ще са угради накова гулеаму школъ. Спулай Гѣспудѣ. Сипи ни Димитраки ракийка". Димитраки почерпи гоститѣ съ подблажена и расплодена ракия. Пангаля са заричаше, че щомъ свърши синъ му Димитраки III-ий классъ въ Солунъ, непрѣменно ще да го проводи въ Свищовското Търговско Училище, да са

научи, какъ са печели съ търговия, хемъ да види България отъ една край до другия.

За обѣдъ бѣхъ виканъ у Даниилови, за това, като излѣзохме отъ Пангалови, раздѣлихъ са съ другаритѣ и отидохъ у Даниилови. И неговата кѫща е голѣма, боядисана извѫтрѣ и хубаво постлана и укичена. Обѣда бѣ приготвенъ въ най-хубавия му кьошкъ — една широка стая съ високи мендерлици, постлани съ сини кичени халища, а къмъ стѣнитѣ наредени пъстри възглавници — всички мѣстно издѣлие. Пода, т. е. дюшемето, тоже бѣ постланъ съ сини кичени халища. Тукъ нѣмаше портрети ни на царье, ни на князье; ала нѣмаше ни султански, ни пашовски изображения, при всичко че домакина бѣ сѫдебенъ засѣдатель при кадията, служба ако и изборна, тамъ я разбиржтъ за коронна. Около трапезата са наредихѫ стопанцата, тритѣ ѝ момчета и двѣтѣ ѝ момичета. Срѣдньото му момче бѣше свършило прѣзъ това лѣто II-ий классъ въ Пловдивската Гимназия, а голѣмото му съвсѣмъ малко е учило по-напрѣдъ. Като на праздникъ всичкитѣ домашни бѣхѫ свѣтло прѣмѣнени: момчетата съ шаячено европейско облѣкло, а момичетата съ мѣстно народно пакъ отъ мѣстна материя, само че многото жълтици, що красяха шиитѣ и гърдитѣ имъ, отнемахѫ голѣма часть отъ оригиналностьта и привлекателностьта на мѣстното женско облѣкло. Голѣмото момиче често пѫти ставаше отъ трапезата да прислужва, да донася други ѣстия и още хлѣбъ и да налива вино. Това правяше то, не че нѣмаше въ кѫщи слугиня, но по задължителния мѣстенъ обичай: момичето въ кѫщи да прислужва, особенно, когато има гости.

Слѣдъ обѣда, отидохме съ Даниила на другия му кьошкъ, отъ дѣто има по-хубавъ глѣдъ, както къмъ селото, тъй и къмъ насрѣщнитѣ гористи бърда. Дойдохѫ у Даниила Попъ Гавриилъ и Рашидъ Ефенди, едно да му честитѭтъ Петровдена (тоя праздникъ бѣ и вчера, ала защото бѣ срѣденъ день, днесь отговѣвахѫ хората, и днесь са виждаше на всѣкждѣ по-голѣма блѣскавина) и друго, за добрѣ дошелъ отъ Пловдивъ, а най-вече да го распитжтъ за новини отъ ближната Шаркѫ-Румелия. Любопитството имъ за новини са удвои, като видѣхѫ и мень у Даниилови, защото вчера не можахѫ да распитжтъ за всичко по София.

Даниилъ имъ расправи за промѣненията, които е забѣлѣжилъ въ Пловдивъ и за видната разлика между бившия турски и сегашния автономски Пловдивъ. Само въ търговско отношение нему са видѣлъ пò-вече въ застой. Лошо впечатление му направили разсказитѣ за партизанствата и агитаторствата на праздноскитающитѣ са политикани. Тъй сѫщо неприятно му било дѣто чулъ, че данъцитѣ били по-тѣжки отъ колкото въ турско врѣме. Даниилъ имъ прѣдставляваше всичко обективно, нищо ненадказваше, освенъ за румелийската войска, която той едвамъ не сравни съ донскитѣ казаци, по тѣхното здравие и облѣкло. Рашидъ Ефенди вѣрваше всичко, особенно като му е било извѣстно, че по-високитѣ офицери въ румелийската войска сѫ русски.

Слѣдъ това Рашидъ Ефенди, отвори дума за работитѣ въ Княжеството. Много го интересувала прѣпирнята между русситѣ и-

нистри Соболева и Каулбарса и българитѣ министри Начовича, Грекова и Стоилова по отстранението на Милетия, защото драго му бѣ да глѣда недоразумѣния между българското правителство и българската Екзархия отъ една страна, и между русското и българското правителства и Екзархията отъ друга страна. Азъ му расправихъ подробно течението на тоя въпросъ. Разбира са, спорѣдъ неговия аршинъ, правото бѣ на по-силнитѣ, макаръ да похваляваше Екзархията за дързостьта ѝ да накаже единъ български владика, побѣгналъ прѣзъ врѣмето на войната въ Руссия. А постжпката на българското правителство, за исходатайствуване назначаванието единъ български агентинъ въ Петербургъ, му са видѣше по-вече отъ смѣшна, а особенно, слѣдъ распрьснатия прѣзъ онези дни отъ турскитѣ вѣстници лъжливъ слухъ, за дохожданието въ Княжеството още нѣколко стотини русски офицери.

Слѣдъ два часа разговоръ, азъ са опростихъ съ всички и отидохъ къмъ Михалюви, за да си приберж едно друго и заминж за Устово. Попъ Гаврилъ ма стигна въ градината и ми каза, да прѣстоя утрѣшния день въ Устово, защото щѣло да има тамъ едно събрание отъ всичкитѣ священници, учители и кметови на българскитѣ общини, за уреждание въпроса за околийско училище и за събиране нѣкакви статистически данни за Екзархията. Азъ му отговорихъ, че ще прѣстоя въ Устово третия день на Петровъ-день, но не за околийското събрание, въ което азъ нѣмахъ никаква работа и намѣса, а само да са видя съ приятелитѣ и познайництѣ си. „Както и да е, каза той, все ще бжде полезно, ако продумашъ нѣколко думи, да са съгласжтъ всичкитѣ села, щото, околойското училище да са згради и отвори въ Долно-Райково, срѣдоточието и огнището на гърцизма въ Ахж-Челебийско, защото Устовци налѣгали да са отвори въ Устово, само и само, че тамъ нѣма гъркомани и че най-голѣмъ пазарь ставалъ тамъ." — „Да видя, му казахъ, и са раздѣлихме."

Отидохъ у Михалюви. Михаль бѣ изискалъ отъ кмета селския пандуринъ Стайка, за да ма испроводи до Устово. Качихъ са на едно муле и въоружения Стайко ма поведе за Устово. Прѣзъ Долно-Райково прѣминахъ безъ да са спрж. Въ това полугъркоманско село всичко бѣ тихо, защото и млади и стари бѣхж събрани на южната страна при топлия изворъ *Топилата*, гдѣто са вияше величественно хоро. До цинцарския дюкень при черквата Св. Тодоръ — всрѣдъ селото — имаше нѣколко души, между които единъ ми са глѣдаше като познатъ, ала защото отъ страхове прѣзъ врѣме на Родопската размирица въ 1878 год. косата и мустацитѣ му бѣхж окапали, азъ не са спрѣхъ, а само слѣдъ едно „добъръ день" слѣдвахъ си пжтя, прѣдвожданъ отъ гордо и редовно крачащия Стайка.

Изминахме романтичното това село, разположено отъ двѣтѣ страни на Чьрна-Рѣка и което, ако поглѣднемъ отъ нѣкоя височина, има видъ на хубава градина. Мѣстоположението му е прѣлестно. Кжщитѣ му, около 300, сж високи двукатни, покрити съ плочи, стѣнитѣ на горнитѣ имъ катове сж мазани съ варъ и голѣмитѣ прозорци отъ кьошкювитѣ и широкитѣ потоне глѣдатъ къмъ пжтищата и градинитѣ.

Тукъ има една чърква Св. Тодоръ, правена въ 1836 год., и подиравена и уживописана прѣзъ 1871 год. Въ черковния широкъ дворъ, обграденъ съ якъ, високъ каменень четирежгъленъ зидъ, сж селскитѣ гробища, правилно разрѣдени и обсадени съ овощни дървета и цвѣтя. Черквата е издигната въ тая широка ограда; на южнитѣ и вънкашни сводове висжтъ двѣ камбани: една българска и една гъркоманска. Едната недѣля служжтъ екзархийскитѣ българи, другата — патрикскитѣ. Тая наредба е направена, слѣдъ кървавата сцена, която въ това село са разигра на 7 Юлий 1874 год., когато поради дохождането на Грьцкия Скеченски Владика, въ безоржжната борба за *народность* и *черква*, гъркоманитѣ, подпомагнати отъ правителството и единъ таборъ подкупени и напоени ахряни изъ Пашмаклж и Горно-Райково, разгонихж съ сопи и камьни събраното на сборъ многочисленно българско население и звѣрски убихж единъ младъ народолюбивъ българинъ Ник. В. Чешитски. Жертва стана наистина отъ страна на възроденитѣ българи, но и черквата Св. Тодоръ тогава са затвори за фенерския калугеринъ Калиника, а послѣ правителството са распореди да служжтъ редомъ по една седмица спорящитѣ са за вѣра и народность еднокръвни братя.

До послѣдната русско-турска война пжтуванието прѣзъ това село не бѣше до тамъ безопасно. Грькоманитѣ и дѣцата имъ подигравахж, заплювахж и захвърляхж съ камьни проходящитѣ българи, които смѣяхж да казвжтъ, че Господь ги е далъ българи, а не г, рци. Сега обаче не бѣ тъй. Дебелия дирекъ на гърцизма, Радю Х. Георгювъ и подпорката на тоя дирекъ, Казалския Мюфтия Хаджи Абдулъ-Рахманъ Ефенди бѣхж прѣселени въ вѣчность. Нѣколцина опълченци и донски казаци, прѣзъ 1878 год. попрѣтопихж съ камшици Радя Чорбаджия прѣзъ двумѣсечното християнско царство въ Ахж-Челеби, а събитията въ Родопитѣ въ първата половина на 1878 год. злѣ повлияхж възъ здравието на стария Мюфтия, щото тая патрикова двоица безъ врѣме са прѣсели на небото. Сега пжтуванието прѣзъ това село е безопасно за всѣкиго, само грознитѣ спомѣни отъ недалекото минало придавжтъ на мѣстния пжтникъ нѣкаква неприятность, която впрочемъ до нѣкждѣ са изглажда, като поглѣдне человѣкъ какъ сж закапали външнитѣ мазки отъ кьошкювитѣ на голѣмата Радюва кжща, едноврѣменно свърталище на фенерскитѣ проводенници и какъ тая кжща е заприличала на деребейскитѣ конаци въ Райково и Пашмаклж.

Минахме съ Стайка на лѣвия брѣгъ прѣзъ Долния Мостъ и влѣзохме въ жадето, което по-напрѣдъ минуваше прѣзъ Долно-Райково по дѣсната страна на рѣката, а сега чакъ отъ Устово до Пашмаклж върви все по лѣвата страна на рѣката, защото Горния Мостъ между Горно и Долно-Райково го бѣ завлѣкла рѣката при едно голѣмо наводнение. Като излѣзохме на долния край и Долно-Райково остана задъ гърбоветѣ ни, Стайко въздъхна и каза: „Дюня чаргжфелектаръ. Повнишъ ли ти Христю адно врѣме, какво бѣше Долну-Райкуву? Воарзахни са вѣра нашемсенъ гоарци, като гувьоада стànаха, али да даде Госпудь да дойджтъ вуднажъ тува братушкиме

утъ Суфие, та да стане и тува *русску*, тугафъ ща хи питамъ я тѣхъ." „Гльоадай си рабуа, бай Стайку, ен шехъ гечь чикаръ, ще да дойде врѣме, кугану бѣлякъ нѣма да устане отъ гаркоманству; сее людье ни сѫ гоарци, тѣ сѫ касу насъ, ала ни разбиратъ, за тува ходѭтъ да са казватъ гоарци," му рѣкохъ азъ.

Слѣдваме пѫтя за Устово. Пѫтя бѣ поправенъ. Направенъ бѣ 3 метра широкъ и думаше са, че ще са прави 4 метра. Пѫтя върви по лѣвата страна на рѣката; при долния край на Долно-Райково, пѫтя върви близо по рѣката, а колкото наближаваме *Устово*, той постьпенно са възвишава и между него и рѣката са образува една равнина, съ безбройни лѫки, прѣобьрнѫти на хубави градини и ливади. Присойката въ долината между Райково и Устово е равна къмъ рѣката, по-нагорѣ тя постьпенно става стрьмна и гола; усойката напротивъ е стрьмна и защото е мѫчно проходима, завардена е гората. На километръ до Устово, присойката става съвсѣмъ стрьмна и голо-каменлива, а усойката на срѣща е по-широка и обработена; прѣобьрната е на градини и ливади.

Когато слънцето захождаше, ний съ Стайка залѣзахме въ Устово, най-голѣмото чисто-българско християнско село въ Ахѫ-Челеби. Момитѣ са връщахѫ отъ хорото. Наближихме пазарската улица, дѣто е кѫщата на Попъ Кирияка Бѣлковски, въ която кѫща щѣхъ да слѣзѫ да гостувамъ и да прѣдамъ Попъ Кирияку „млогу здраве" отъ синоветѣ и внуцитѣ му въ София. Близо до Попъ Кирияковата кѫща, отъ дѣсно на улицата подъ черковата Св. Никола, глѣдамъ изправена фигура закована и недвижима, като солдатинъ кога отдава честь на офицеринъ, — углѣчена въ униформа нито жандармска, нито солдатска, нито турска, нито автономска и пакъ по нѣщо отъ всички тѣзи са съглѣждаше. На главата му са червенѣяше фесъ съ пюскюль; мундиря и панталонитѣ му бѣхѫ отъ черно просто сукно, обущата му бѣхѫ солдатски, до колѣнитѣ чизми; на рамената му са виждахѫ жълтеникави сукняни пагони съ тучени турски числа 98. Боя циганска, поглѣдъ вторачен. На шията му висяше полумѣсецъ отъ жълта тенекия. Отъ далечъ като го видѣхъ, помислихъ си, че трѣбва да е нѣкакъвъ турчинъ гюмрюкчийски чиновникъ отъ Ист. Румелия, но като го наближихъ крадишкомъ прочетохъ първата дума върху жълтата тенекия „полисъ." Разбрахъ тогава, че негова милость е полицейски човѣкъ, отъ християнската областна полиция, учредена отъ прѣобразователя Реуфъ-Паша, слѣдъ заминуванието на русскитѣ войски отъ Едрене, за да замажѫтъ очитѣ на християнскитѣ население. Вторачено ма изглѣдваше, когато заминувахъ по край него и азъ го изглѣдахъ и си заминахъ. Слѣзохъ у П. Кирияка. И полицейския подиръ менѣ влѣзе вѫтрѣ и ма поздрави на български язикъ. Послѣ ми са прѣпорѫча, че е християнинъ, родомъ отъ Димотика и неферь (редовой) отъ „полиция и дареси", прикомандированъ отъ Пашмаклѫ въ Устово, да варди реда и тишината и да съобщава на правителството за проходящитѣ лица, както и да прѣпраща въ конака всѣки мюсюлюманинъ, който смѣе да задѣва християнитѣ. По говора си, негова милость

личеше да е отворенъ и развитъ и като по народность гъркъ, познаваше са да е много масторъ шпионинъ. Кога го попитахъ за народностьта му, той каза, че баща му билъ гъркъ, а майка му българка. Говоряше развалень български язикъ. Слѣдъ като са упознахме хубаво, свариха му кафе, дадохъ му единъ пакетъ тютюнь, само да са поспрятелимъ, защото азъ си знаяхъ, че щомъ той започне да ма пасе, ще ми нанесе нѣкаква бѣла на главата, още по-вече, че нѣмахъ заграниченъ паспортъ. Като са посближихме, той наивно си ми каза, че знаялъ отъ дѣ идж, че, познавалъ и баща ми. Дойдохж нѣколцина мои приятели.

„У дома ти сьмъ хлѣбъ ялъ лани по Великъ-день“ каза ми той.

„Много ми е драго,“ му отговорихъ. „Баща ми бѣ ми расправялъ за единъ полицейски, проводенъ отъ Пашмаклж въ Пятково, да варди реда и тишината прѣзъ лѣтото миналата година.

„Баща ми много та похваляваше, Г-нъ Георги, защото хубаво си си вършилъ работата,“ продължихъ азъ.

—„Хелбета, като е чилякъ на царската работа, трѣбва да си отваря очитѣ.“ (Шпионско изражение). Послѣ продължаваше: „я и тебѣ знамъ и кждѣ си и колко заплата зимашъ.“ И за да ма увѣри, че знае колко заплата приемамъ, добави: „ти зимашъ 80 бѣли меджидиета.“

Попъ Кириякъ, който по обикновенно му сѣдеше наведенъ, пушаше си чубука, посмигваше съ очи и внимателно са наслушваше, намѣси са тогава въ разговора и каза на Георгя: „Я бре Георги! Във' София ваши се бѣли меджидие, да ги харизвашъ будному, низйна хи; тамъ ниварвьоат турцки пари; тамъ си има боългарска *тарабкана* си ковжтъ български пари. Ти лоажишъ!

— А бе ни казвамъ, чи тамъ има бѣли меджидие, ами айлжка му прави 80 бѣли меджидие. Искахъ само да кажа на Христа, че гу пузнавамъ, и той ми пузнава, и чи заплатата му зная.

— Това не е голѣмъ мурафетъ да зимашъ будному айлжка; и я зная че ти зимашъ 333 гр. и 33 пари. И една скоацани чизме добави Попъ Кириякъ.

Всичкитѣ присжтствующи са насмѣхж, колкото можихж.

Подиръ това полицейския Георги, захвана да ни са хвали, какъ миналата година по Петровъ-день, прѣдъ очитѣ на баща ми, той е заплашвалъ съ бой Алиюскегъ Хасана, първенеца на ахрянитѣ въ родното ми село Пятково, и то, защото не билъ отишелъ прѣзъ рамазански день надвечерь въ мечитя да са кланя; какъ са уплашилъ и растрѣпералъ Хасанъ и какъ най-сѣтнѣ послѣдния посочилъ за поржчитель баща ми, че е истински мюслюманинъ. И хиляше са киръ Георги, като че е извършилъ кой знае какво испълнение на нискатa му длъжность. На тая му неизвѣстно за мене съ каква цѣль исказана хвалба, азъ му отговорихъ: „Ей Георги! да си полицейски въ Княжество България и да постжпишъ тъй съ единъ мохамеданецъ, та тогава да та питамъ азъ тебѣ кой си.“ — „Ама това ни знажтъ законитѣ,“ каза той. „Ами чи пакъ за това е наредна християнската по-

лиция, да учи хората на редъ и законъ, а не само да ги плаши и да са подиграва съ тѣхъ," му отговорихъ.

По-нататъкъ, той захванѫ да върти разговора въ смисълъ, като да ми иска паспортъ. Дядо Попъ Кириякъ и гоститѣ приятели му натякнахѫ, че това не е негова работа. Другадѣ и други хора прѣглѣдвѫтъ тескеретата и паспортитѣ, му казахѫ тѣ. „Соя чилякъ е миноалъ и привъ друга царнина, присъ Шарканъ, призъ афтономия-на; ако бѣше лошъ, немаше да го пустнатъ на самъ, ами щеаха да го воарнатъ назать," добави сърдито дѣдо Попъ Кириякъ. Познаваше са, че на Георгя не му бѣ добрѣ, гдѣто моитѣ приятели устовци не му допускахѫ да си разиграва коня прѣдъ меня, ама нѣмаше какво да направи; не можаше да имъ строши хатѫра, защото го хрантутяхѫ и пояхѫ.

При всичко това, менѣ ми нѣщо казваше, че Данаиловото мнѣние, относително паспортитѣ било погрѣшно. Захванахъ да прѣдчувствувамъ, че расходката низъ Ахѫ-Челеби нѣма да бѫде незабѣлѣжена отъ властитѣ, както ми казвахѫ напрѣдъ приятелитѣ и както си прѣдполагахъ самъ погрѣшно. За това, азъ намислихъ да увѣдомя, ако и кѫсничко, властитѣ за дохожданието ми въ отпускъ. Намислихъ още сега по мракъ, да са явѭ прѣдъ правителственния прѣдставитель въ Устово.

Споредъ прѣобразованията, които Реуфъ-Паша направи въ новата Одринска Областъ слѣдъ заминуванието на русскитѣ войски, всѣка кааза или околия е раздѣлена по на нѣколко участъка, нарѣчени нахии. Както видѣхме по-горѣ въ прѣглѣда на новата Одринска *Областъ*, Ахѫ-Челебиската кааза е подраздѣлена на 5-нахии, една отъ които са зове „Чатакъ-Нахиясѫ." Сѣдалището на тъзи послѣднята нахия е голѣмото село или градеца, както въ послѣдно врѣме обичѫтъ да го именувѫтъ Устово, но въ границитѣ му влизѫтъ и селата Воюво, Карлуково, Петково и Старо-Село (въ долинитѣ на Малка-Арда), Тикаля, Влахово и ако са не лъжа и Фатово. Понеже болшинството на населението въ тая нахия е българо-християнско, то по духа на прѣобразованията и мюдюрина е българинъ християнинъ, уроженецъ Устовски. Той е Данча Кирияковъ, едноврѣмешенъ гъркоманинъ, коджабашия въ конака, чорбаджия, богаташъ и Гюмюшьгерановъ и Патриковъ агентинъ по гърцизма въ Ахѫ-Челеби. Владици, каймаками и голѣмци сѫ ѣли и пили въ кѫщата му; прѣдъ паши излазялъ, владика го е вѣнчавалъ, владика погрѣбе жената му. Отъ голѣми работи и отъ съ голѣми хора държание и мѣрение товъ прокопсанъ глѣмецъ пропадна материално. Освенъ това, не малко пѫти живота му е билъ въ опасность. Като и той е билъ замѣсенъ въ злоупотрѣбенитѣ едно врѣме абаджийски пари, разбунтуваното въ 1859 год. население щѣло да го убие, ако той не билъ побѣгналъ въ Пашмаклѫ и отъ тамъ заедно съ властитѣ въ Чепеларе. Дошла била въ споменѫтата година заповѣдь, да са размѣтнѫтъ злоупотрѣбенитѣ пари върху населението, заедно съ лихвата имъ за едно голѣмо число години. Всичкото население отъ казата, Християнско и Мохамеданско, единодушно са подигнало противъ тая неправда, и безъ орѫжия, но

съ тояги са събрало да накаже изѣдницитѣ. Послѣдниттѣ са събрали за завардване въ Пашмаклж, въ конака. А когато властитѣ са научили, че всенародното движение не е шега, когато имъ пристигнало извѣстие, че Данчовата кжща въ Устово била раскрита и прѣтърсена до игла, безъ обаче да са открадне иглинъ връхъ, тѣ като неразполагали освенъ съ 20—30 души жандарми, а и тѣ съчувствующи на движението противъ изѣдницитѣ, напуснали вечерьта конака и побѣгнали за спасение въ Чепеларе. Обаче никакво безначалие не послѣдвало. Братското население и отъ двѣтѣ вѣри било съгласно и водителитѣ на движението удържали реда и тишината. Царското правителство не смѣяло да проводи турски комиссарь за испитвание работитѣ и удовлетворение подигнатото население, но рѣшило да проводи християнинъ, лице което да са ползува съ уважение отъ всички. То проводило Скеченския Митрополитъ Панарета (той е сжщия послѣ. Пловдивски Панаретъ), който веднага слѣдъ пристиганието си убѣдилъ събраното въ Устово и расположено на лагеръ въ „Агоскуту ливадье" разбунтувано население, че абаджийскитѣ пари нѣма да са търсжтъ *отъ сиромаситѣ* — дукарате. Тогава множеството, за удовлетворение всеобщия гнѣвъ прѣдъ очитѣ на дѣда Панарета, принудило нѣколкото уловени изѣдници помаци да са *откланжтъ*, да направятъ публично поканяние и да са закълнжтъ прѣдъ Всемогжщаго Бога и прѣдъ четири райски тояги — боже дрьвце, че нѣма вече „да лоѫжатъ царьнъ", какво армениновитѣ пари за абитѣ били раздадени на населението, у което и останали слѣдъ смъртьта на арменина прѣдприемачъ по обличанието на турската войска. Слѣдъ това, джумхура са разнелъ, властитѣ са върнали отъ Чепеларе въ Пашмаклж и дѣдо Панаретъ си задигналъ за Скеча.

Както са каза и по-горѣ, бѣгството спасило Чорбаджи Данча да не бжде убитъ или поне битъ, да му не служжтъ литургия, да го не исповѣджтъ и да го не комкжтъ въ „Агоску-ну ливадье" прѣдъ всеобщия гнѣвъ на 5000 души разбунтувани българи — мохамеданци и християни. Другъ пжть, а именно въ 1869 год., Данчо Чорбаджи билъ битъ въ Устовската черкова Св. Никола, когато той е настоявалъ да слѣдвжтъ поповитѣ да спомѣнувжтъ при богослужението, името на грьцкий Владика. Въ срѣдъ службата, разгнѣвеното население вдига шумъ, грабва канали, ламбади и тояги и хубаво налага нѣколцина привьрженници на Великата Черкова. Въ тая черковна гюрултия, най-много е пострадалъ Данчо Чорбаджи, защото и движението е било насочено най-много противъ него, като главенъ агентинъ на Гърцизма. Отъ тогава на сѣтнѣ, товъ человѣкъ са обьрналъ да държи съ съгражданитѣ си, започналъ да защищава българщината. По едно врѣме, той исказа нѣкои злоупотрѣбления по десятъка, направени отъ тогавашния каймакамъ Дели Хафуза, съ знанието на Идаре Меджлиси и съ съдѣйствието на Пловдивския Мютесарафинъ Кяииль-Паша. По тая работа, той нѣколко години наредъ стоя въ Цариградъ, гдѣто бѣ подигналъ процессъ за злоупотрѣбенитѣ 3600 лири. Ако и да сполучи да дигне отъ Пловдивъ Кямиль-Паша, злоупотрѣблението са прикри въ Цариградъ и припадающий са Данчу

процентъ пропадна. Това отчая тогова дѣятеленъ человѣкъ. Като са върна отъ Цариградъ, той бѣ вечь западалъ духомъ. Започна пакъ абаджилъка, но не можа да го върти дълго врѣме. Прѣзъ врѣмето на Русско-Турската война, когато реквизицията въ товарни добитъци, 700 мулета, са поиска само отъ негъркоманитѣ българи, Данчо съ още нѣколцина устовчени състави гъркоманска партия, която исчезна незамѣтно, по пристиганието на русскитѣ казаци въ Устово. На стари години, товъ человѣкъ е билъ малко утѣшенъ и нравственно удовлетворенъ, чрѣзъ назначаванието му мюдюрь въ Устовската Нахия.

Азъ са явихъ при него по мракъ. И това явявание много ми помогна, защото той е мюдюрь и на родното ми село Пятково. Идяше нѣкакъ работата тъй, че азъ испълнявахъ единъ формаленъ дългъ, като са явихъ най-първо при първия правителственъ прѣдставитель въ Нахията. Пригърбенъ отъ старость и мжки, едноврѣмешенъ голѣмецъ, който е ималъ смѣлость да бие въ с. Алами-Дере Грьцкия Владика Милетия за прѣвишение власти, сѣдеше въ единъ слабо-постланъ кьошкъ. Вжтрѣшната наредба по кжщи не бѣ вече такава, каквато е била прѣди години, — въ годинитѣ владиковски и куджабашийски. Немаше онези сини кичени халища и пьстри възглавници до голѣмитѣ прозорци, отдолѣ подъ които тихо шуми Бѣла-Рѣка; нѣмаше онзи блѣсъкъ вънъ и вътрѣ въ кжщата му. Намѣсто това, външната мазка на голѣмата му кжща бѣ закапала сжщо, както на споменатитѣ вече нѣколко пжти конаци на едноврѣмешнитѣ деребеюве; а въ по-многото стаи, кьошкюве и пѣйки игражтъ вече мишкитѣ. Само тукъ тамъ, изъ голѣмитѣ потони, имаше купчинки разноцвѣтни вълни и аби, поминъкъ на синоветѣ му. Като влѣзохъ въ стаята му, на най-горния катъ, замисления старецъ глѣдаше вторачено къмъ Бѣла Рѣка и чакъ слѣдъ думитѣ ми: „Добъръ вечеръ стрику Данчу," той са обърна и ма покани да сѣдна. Казахъ му, че азъ сьмъ Христю, синъ на стария пятковски попъ Костадина. Той са зарадва много, тъй като той е познайникъ и приятель на баща ми, не малко пжти е дохождалъ у дома за гръко-владишки работи до 1869 год. и по търговски до 1877 год. И менъ ма познаваше. Веднага захвана да ма пита за здравието на баща ми. Ето, че са ухили подиръ малко и полицейския Георги въ стаята. Азъ казахъ Данчу, че като чиновникъ на друга държава, азъ по длъжность са прѣдставямъ прѣдъ него, като прѣдъ първа правителственна власть въ Нахията, на която азъ са считамъ уроженецъ. Той са засмѣ и захвана да ма распитва за нѣкои новини отъ Княжеството, като ма помоли да викамъ по-височко, защото билъ заоглушавалъ. Той пита за числотото на населението въ Княжеството, за войската и за княза. При всѣки мой отговоръ, той въздишаше и прибавяше вълпотенитѣ вече въ устата му думи: „Хай хакъ, биръ аллахъ, биръ карарда," думи, които, той, и когато е самъ, изрича всѣка минута. Той желаяше да остана гость у дома му и да му расправямъ за още работи, нъ азъ не искахъ, защото мислихъ зараньта рано да пжтувамъ за Карлуково. Отблагодарихъ му за това и го помолихъ да заповѣда на селския пждарь да ма спроводи до Карлуково. „Безъ друго щж са расповедя" и още прѣдъ менѣ каза на полицейския, да каже киету, за да

проводи куружията Спаса съ мене до карлуково. На тръгвание азъ сърадвахъ тоя старецъ, — който при расказитѣ за освободена България, нѣколко сълзи пророни — че му са е паднала честьта да бжде мюдюринъ. Той съ отвращание отговори: „загубена ни е работата Христю; никаква плата ни ни даважтъ и освенъ това, каймакама неприпознава и онези ни рѣшения и распоредби, за които ни е далъ право Реуфъ-Паша съ закона за нахийскитѣ управления; турскитѣ работи сж такива; лу на лжжжтъ, както си тѣ знажтъ.“ Тѣзи думи той ги исказа безъ ни най-малко прѣдпазванье, прѣдъ полицейския Георгя. Данчо пожела, при раздѣлянието, още единъ пжть да го посѣтя.

Трѣбаше да отида и у Хаджи Ивана, Устовски първенецъ, прочютъ скотовъдецъ и търговецъ. Кжщата му е малко по-къмъ истокъ отъ Данчовата, близо до долния мостъ надъ Бѣла-Рѣка, тамъ дѣто наблизо послѣдната са втича въ Черна-Рѣка. Заслѣди ма, като слѣпецъ и полицейския Георги съ жълтата тенекия на шията. Влѣзохме у Хаджи Иванови. Тоя хаджия е человѣкъ много здравъ, на ръстъ кжсъ, на ходъ гордъ. Всѣкога си ходи съ мѣстно народно облѣкло, каквото носжтъ терзиитѣ и абаджиитѣ, що търгувжтъ въ Македония и Мала-Азия. Кжщата му е много голѣма, на най-хубавото мѣсто въ градеца и е обиколена съ широки градини, посѣти съ мисирь и разни зеленчуци. Къмъ градинитѣ има издадени кьошкюве и пѣйки отъ високата му кжща, широкия дворъ на която има изглѣдъ на фабрика за аби, защото глѣдашъ на една страна скамарясани безъ брой чували, пълни съ разношарни вълни; на друга страна — вапсарница съ всичкитѣ ѝ принадлѣжности; на третя страна — урѣдби за прѣкарвание абитѣ прѣзъ вълнена *сяра*, замъ да ставжтъ по-твърди. Многобройнитѣ стаи на долния кжщинъ катъ сж тоже като разни отдѣления на една фабрика за аби; нѣкои стаи сж пълни съ опрани и растрѣбени вълни отъ черникавъ, червеникавъ, бѣлъ и синь шарове; други стаи сж пълни съ неизваляни още аби, а трети сж прѣпълнени съ изваляни, печени, прѣсярени, подтискани съ менгеме и натрупани на камари аби. А най-долния катъ на кжщата му или зимницитѣ, както ги казвжтъ нѣкждѣ, сж складове за сиренье и масло, що Хаджи Иванъ произвожда отъ собственното си многобройно стадо. Нѣма да споменувамъ за плѣвнитѣ и хлѣвоветѣ му, устроени много редовно по-настрана отъ кжщата му, съ хубави стаи за ратаитѣ му. Едрия му добитъкъ, никакъ не спада отъ 25—30 мулета надолу. И самъ Хаджи Иванъ са чуди за щастието си отъ къмъ жива стока. Много пжти му сж са загубвали или открадвали мулета, но все си ги намира; а една патка слѣдъ три мѣсеца, отъ какъ липсала, пакъ са върнала сама. Проститѣ хора прѣписвжтъ щастието на нѣмия му синъ Владимира, който са е родилъ на морето, когато Хаджи Иванъ е отивалъ за Иерусалимъ, прѣди 25 год. и кръстникъ му станалъ единъ руссинъ, капитанинъ на единъ русски параходъ. Хаджи Иванъ има дѣлъ и по народното възраждание въ нашенско. Той за първъ пжть е донесалъ отъ Измиръ въ Устово нѣколко евангелия на български язикъ и служебници на славянски язикъ. Това е за него най-голѣма гордость. Инъкъ и не може да бжде. Та тая именно гор-

дость го е крѣпила, щото прѣзъ всичкитѣ смжтни врѣмена отъ 1876 до 1879 год. той не е ни помислювалъ да са погърчва, както направихж множина други голѣмци отъ краището, за да са отървжтъ отъ реквизицията въ товарни добитъци, разиѣтната само и зета само отъ онези българи, които признавахж Екзархийското началство. Хаджи Иванъ е прѣтърпѣлъ много загуби, когато бѣгаше Сюлейманъ-Пашовата войска, когато прѣминахж казацитѣ прѣзъ Ахж-Челеби, когато краището са обвладѣ отъ родопскитѣ възстанници и когато за малки периоди е имало приврѣменни християнски управления въ Устово. Който и да е заповѣдалъ, кой отъ дѣто и да са е задавалъ, за помощь и за пари, до Хаджи Ивана са е отнасялъ. Единъ опълченецъ е искалъ да земе и дъщерята му Хаджи Мария въ замѣнъ на това, дѣто останалъ да варди Хаджиювата кжща, когато цѣлото Устово избѣга прѣзъ Августъ 1878 год. въ окупиранитѣ мѣстности. При всичкитѣ тия прѣмежди, тоя богаташъ е останалъ вѣренъ на народностьта та си и твърдъ въ надѣждата си за дѣда Ивана, който споредъ него е дошелъ чакъ до Роженъ и когато и да е, щѣлъ да завладѣе всичкитѣ мѣста до Бѣло-Море. Това той исповѣда и приказва и прѣдъ най-фанатицитѣ помаци, безъ ни най-малко стѣсняване. Едничъкъ порокъ има въ живота на тозъ человѣкъ и той е пиянието. Когато са упие, говори каквото завърне и това губи тежестьта и на думитѣ му, изговорени въ трѣзвенно положение. Мохамеданитѣ българи го почитжтъ само за богатството, гостоприемството и хаджилжка му, а християнскитѣ — сж създали за него подигравателни пословици и почитжтъ го — ала и то неискренно — само онези, които имжтъ да му давжтъ.

Като влѣзохме съ полицейския въ двора му, една слугиня са завтече въ кжщи да прѣдизвѣсти господаря. До дѣто още не бѣхме влѣзли въ най-долния катъ на кжщата, хаджийката излѣзе, посрѣщнж ни, възведе ни по една стълба въ горния катъ и ни въведе въ приемната стая, по стѣнитѣ на която висяхж картини изъ българското възстание и русско-турската война. Имаше и фотографически портрети. Слѣдъ малко дойде хаджията и нѣмия му синъ Владю. Здравувахме са, но безъ да може Хаджи Иванъ да ма познае. Полицейския искаше да подплаши Хаджи Ивана на шега и за това той му каза, че ма е уловилъ по мрачината край селото и че въ Устово никого не сьмъ познавалъ освенъ Хаджи Ивана. „Чи утъ кутри страна е соя человѣкъ“ попита Хаджи Иванъ. „Той е отъ България,“ отговори полицейския, „ала, както са види, работата му не е чиста, за това ако му не станишъ кефиль, още сега прѣзъ нощь, ще го проводя въ Пашмаклж.“ На това Хаджи Иванъ и съ тонъ заканителенъ му отговори „аку е отторѣ, отъ българия соя человѣкъ, ставамъ му кефиль; менъ кумити ми изгориха душоа са, ала пакъ животесъ си давамъ за тѣхъ; какво си мислите вие за Българията? Играчка ли? Сакжнъ-я.“ Въ това врѣме Владю зарасправя мимически на баща му, какъ едно врѣме сьмъ са училъ въ Устово при кжсия учитель Марко Саввовъ, сочаше му кжщата, въ която живѣяше учителя и расправяше му съ махание какъ сьмъ ходилъ у тѣхъ съ едно малко харкумче за млѣко на учи-

теля и учителката. Хаджи Иванъ разбра, че полицейския Георги или го подиграваше, или искушаваше; разбра че не съмъ отъ далеченъ край; затова още по-вече захвана да хвали България и да напада Турция. „Зеръ ние ни знаемъ, че туркията върви на падание? Ала дебели глави жанамъ; тѣ си мислятъ, чи сасъ жоавти тенекии на шиитѣ щоя на управятъ,“ казваше той нѣкакъ сериозно. Поиска очилата, тури ги на носа си, зе свѣщь въ ржката си, доближи са и втренчи очитѣ си въ менъ, за да ма познае. „А бре ти си утъ Карлукувчетата, дѣто утидоха да са учоатъ фафъ папищашкото училище въ Самоковъ“ извика, като че ма е цозналъ. „Не съмъ дѣдо Хаджи, не съмъ,“ отговорихъ му. Втренчи са още единъ пжть въ менъ и изговори като на себѣ си: „Богъ, соя чилякъ ни е́ тукашенъ, ала пакъ му станвамъ кефиль; не-ли е боалгаринъ?“

Още може би щѣше да са продължава шегата, но Хаджийката, като по-тънко вникнала въ мимическитѣ Владюви расправяния разбра и крѣкна: „Ха-а-а, сува е пелцето на стария попъ утъ Петкуву, дѣто едно врѣме сидяше у учителя Матя и са учеше.“ Хаджийката хубаво си е наумила за менъ, защото тя единъ пжть е отправяли оплакване до учителя противъ нашия классъ. Хаджията ма попита: „Истина ли е сува дѣсу казва бабица са?“ Азъ потвърдихъ, че е истина и расправихъ на Хаджията, че ида отъ София въ отпускъ, като му прѣдадохъ и млогу ту здравие отъ роднинитѣ му Бѣлковци. Той са зарадва до нѣмай кждѣ. „Каква е сая дюньоа брей, та и утъ наше-су да има люде на голѣми меснеда въ България; спулай Господю; Госпудьова рабута,“ говоряше той сѣдналь не като голѣмецъ, а като работникъ.

Слѣдъ като му поудовлетворихъ любопитството за едно друго изъ България — разбира са, че и неговия първъ въпросъ бѣше за княза и войската — той са въодушеви, като си припомни и расказитѣ, що ланскитѣ устовски хаджии и хаджийки били донесли изъ Иерусалимъ, дѣто е билъ и княза, и захвана: „Мой Митьку, чилякъ ще да стане; сая гудина е испѣлъ въ Пловдивъ вториянъ гласъ; кату испѣе врю гласуветѣ, ща гу проводя въ Лондра, въ Лондра, да са изучи най-малку за миралай въ Суфие; то са е турцкуту своаршилу, кой да вика както ще.“ Посиьркна си енфиенце и повтори да донесжтъ ракия, което обаче не бѣ испълнена, защото домашнитѣ знаятъ, че щѣше да са упие при такова въодушевление. За да му поразправиж честолюбието, рѣкахъ му: „Хаджи, дошълъ съмъ максусъ отъ София да искамъ прошка отъ тебѣ.“ „За кина,“ попита ма нѣкакъ трогнато. „Оти самъ кеарстилъ двѣ твои коарстелличета на твои не куници,“ му отговорихъ. — „Нѣма нищу, нѣма нищу, я ти давамъ прошка, чи хи си коарстилъ, ама за вѣнчилката си сж мои; таманъ пу хиляда лири да ми дадешъ за едното, на ти хи давамъ да хи вѣнчавашъ; оти и Хаджи Иванъ знае дѣ е Суфие.“ И това са свърши.

Хаджията желаяше да остана тамъ на вечеря, но азъ знаяхъ, че ножаше и да усъмнемъ съ разговоръ, азъ пъкъ и миналата нощь малко и неспокойно спахъ; заради това измолихъ го да ма пусне да си отида у Попъ Кириякови, като му са обѣщахъ, идущия день да

му исприкажа нѣщо но-вечко. На испращание, той ни каза при вратата — ужъ съ по-нисъкъ гласъ, за да го не чуе полицейския — „та че да си ни подишъ нахъ Пьоаткуву, дуде са ни видимъ, оти дойде сасъ тебѣ и сува куче, та ни можимъ да та попитамъ за адноа гулеама рабута.“ Полицейския, прѣструвайки са, че не дочу думитѣ „сува куче,“ подаде ржка Хаджи Иваному за легка нощь и ни придружи до Попъ Кирияковата кжща, гдѣто са прибрахъ, а той си отиде у дома си.

(Слѣдва).

КАКЪ СА Е РАЗВИЛО ПОНЯТИЕТО ЗА НРАВСТВЕННОСТЬТА.

(Продължение отъ X Книга).

Като прѣминува отъ грько-римската мораль къмъ срѣдневѣковата, Летурно забѣлѣрва, че тя бавно, постьпенно са е измѣнявала къмъ нѝ-добро, съобразно съ прогресса на общата цивилизация.

Изпрьвната организация на древнитѣ галски и германски племена е била доста първобитна, малко са е отличавала отъ социалната организация, напр., на кафритѣ, или американскитѣ червенокожи. Обществото, като излѣзе отъ първобитния строй, усвоява си строй феодаленъ. Послѣдния са основава на силата, на завоевателното право; той е резултатъ, отъ примиряванието между водители не еднакво могжщи; то е, тъй да са каже, една цѣла ерархия, която захваща отъ най-слабия и са въскачва до най-силния водитель, при което водителя бива защитникъ на вассала, а послѣдния плаща за тъзи защита съ извѣстни задължения. И подъ тая многоетажна ерархия намираме народната масса, че стене въ робство и че храни съ своя трудъ хората отъ разни стжпала на тая стълба. При феодалното устройство на обществото, дворянското звание бива свързано съ власть и собственность (имущества); но тая власть и тая собственность не сж са давали безплатно: тѣ биле свързани съ извѣстни задължения, и, най-първо, съ задължението — дворянитѣ да помагжтъ на сюзерена въ случай на война и да бранжтъ своитѣ вассали, да бждятъ справедливи къмъ тѣхъ. Въ феодалното общество нѣма уединенъ (изолиранъ) човѣкъ. Тъй наричания *шамунъ*, т. е. человѣкъ, който не е ничий вассалъ, са прѣзира отъ всѣкиго и води най-жалко сжществувание. Теоретически, тая солидарность можаше да бжде оправдаема, ако да почиваше на морални и нтелектуални начала; но тукъ е работата, че, фактически, феодализма са опиралъ почти на силата само, вслѣдствие на което направилъ да са угнетявжтъ слабитѣ, т. е. болшинството. Като лѣстяще доказателство за туй служжтъ срѣдневѣковитѣ нрави изобщо, особенно положението на жената и на служащитѣ класси въ срѣднитѣ вѣкове.